

WŁADYSŁAW TATARKIEWICZ

DZIENNIKI

Tom II

Lata 1960–1968

Z rękopisów odczytali i przepisali, wstępem i biografią filozofa
poprzedzili

RADOSŁAW KULINIAK, MARIUSZ PANDURA, ŁUKASZ RATAJCZAK

Kęty 2021
WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

Dzienniki, tom II

© 2021 by Jan Jakub Tatarkiewicz

© 2021 by Radosław Kuliniak (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych),
Mariusz Pandura (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych), Łukasz
Ratajczak (Uniwersytet Warszawski, Biblioteka Uniwersytecka. Gabinet Rękopisów)
for the edition and introduction

The license for this edition belongs to the Wydawnictwo Marek Derewiecki. All rights reserved.

Wydanie pierwsze

Recenzenci: prof. dr hab. Adam Grzebiński

prof. dr hab. Andrzej J. Noras

dr hab. Ryszard Wiszniewski

Redakcja naukowa i literacka: Maria Urbańska-Bożek, Łukasz Lamża

Indeks nazwisk: Maria Urbańska-Bożek

Korekta: Łukasz Derewiecki

Skład tekstu i projekt okładki: Michał Derewiecki

Druk i oprawa: Drukarnia Dimograf Sp. z o.o.

ul. Legionów 83

43-300 Bielsko-Biała

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu,
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.

Praca powstała w ramach badań prowadzonych w Centrum Badawczym Ingarden
przy Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

ISBN 978-83-66941-18-2

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax (33) 8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

SPIS TREŚCI

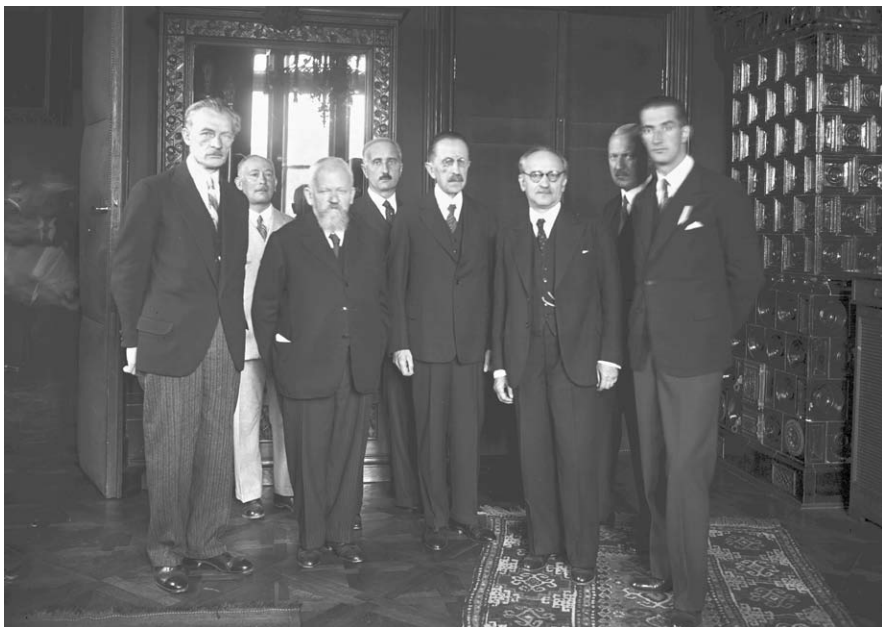
WSTĘP	7
BIOGRAFIA WŁADYSŁAWA TATARKIEWICZA CZĘŚĆ DRUGA. LATA 1939–1959	13
ROZDZIAŁ PIERWSZY. RÓŻNE OBLICZA WOJNY	15
Wybuch wojny. Radoryż. Powrót do Warszawy. Wojenna grabież polskich dóbr kultury. Tajne komplety. Bunt wewnętrzny.	
ROZDZIAŁ DRUGI. POWSTANIE WARSZAWSKIE	57
Tułaczka i przeżycia powstańcze. Pruszków. Tworki. Podkowa Leśna. Milanówek. Kraków po raz pierwszy. Luborzycza.	
ROZDZIAŁ TRZECI. MYŚLI O WARSZAWIE	68
Koniec wojny. Wyzwolenie Krakowa. Poszukiwania mieszkania i pracy. Odnowienie kontaktów naukowych. Znowu w Luborzycy. Propozycje warszawskie. Mowa w zdewastowanym Muzeum Narodowym o potrzebie przeprowadzenia rewindykacji.	
ROZDZIAŁ CZWARTY. MIĘDZY KRAKOWEM A WARSZAWĄ TRUDNE LATA 1946–1949	84
Pierwszy raz po wojnie w Warszawie. Zajęcia uniwersyteckie. Dyskusje w Polskiej Akademii Umiejętności. W Puszczykowie. Sprawy uczelniane. Korekty. Habilitacja Izydory Dąmbkiej. Paryż. Pierwsze kłopoty na uniwersytecie.	
ROZDZIAŁ PIĄTY. CZAS POGARDY	109
Starcia z Schaffem. Czyszki akademickie. Seminarium Tatarkiewicza. List dzieściu młodych marksistów. Leszek Kołakowski. Odpowiedź Tatarkiewicza.	
ROZDZIAŁ SZÓSTY. BANICJA	129
Rekonstrukcja ideologiczna polskiej filozofii. Urlopowanie Tatarkiewicza. Spotkanie u wiceminister Krassowskiej. I Kongres Nauki Polskiej. <i>Czarodziejska góra</i> Manna. Śmierć Nicolai Hartmanna. Likwidacja polskich, przedwojennych czasopism. Praca w „Bibliotece Klasyków Filozofii”. Inne sprawy naukowo-organizacyjne.	

ROZDZIAŁ SIÓDMY. KONIEC BANICJI	158
Przełomowy rok 1955. Kongresy w Mediolanie, Wenecji, Berlinie. Prace nad <i>Historią estetyki</i> . Ponownie w Wenecji i Rzymie. Pobyt w Paryżu. Wizyta w Bonn. Spotkanie po latach z Heimsoethem. Na nowo w Paryżu. Kongres Brukselski. W Getyndze, Kolonii i Düsseldorfie. Ponownie w Brukseli. Znowu zobaczę Wenecję. W Moskwie i Leningradzie. Na Kongresie Bergsonowskim w Paryżu. Pobyt w Holandii.	

DZIENNIKI
WŁADYSŁAWA TATARKIEWICZA
Lata 1960–1968

Zeszyt dwudziesty: Od kwietnia 1960 roku do lutego 1961 roku	191
Zeszyt dwudziesty pierwszy: Od marca 1961 roku do końca 1962 roku (Część pierwsza)	225
Zeszyt dwudziesty drugi: Marzec – wrzesień 1962 roku	274
Zeszyt dwudziesty pierwszy: Od marca 1961 roku do końca 1962 roku (Część druga)	313
Zeszyt dwudziesty trzeci: Rok 1963	327
Zeszyt dwudziesty czwarty: Od stycznia 1964 roku do stycznia 1965 roku (Część pierwsza)	378
Zeszyt dwudziesty piąty: Maj – październik 1964 roku (Część pierwsza: Paryż, maj – czerwiec 1964 roku)	398
Zeszyt dwudziesty czwarty: Od stycznia 1964 roku do stycznia 1965 roku (Część druga)	407
Zeszyt dwudziesty piąty: Maj – październik 1964 roku (Część druga: drugi wyjazd, sierpień 1964 roku)	419
Zeszyt dwudziesty czwarty: Od stycznia 1964 roku do stycznia 1965 roku (Część trzecia)	438
Zeszyt dwudziesty szósty: Styczeń – grudzień 1965 roku	451

Zeszyt dwudziesty siódmy: Styczeń 1966 roku – luty 1967 roku	526
Zeszyt dwudziesty ósmy: Styczeń – grudzień 1967 roku	616
Zeszyt dwudziesty dziewiąty: Styczeń – grudzień 1968 roku	679
 INDEKS NAZWISK	 747

Grupa uczestników III Zjazdu Filozofów w Krakowie, Kraków, 24.09.1936 r. Stoją od lewej: profesor Zygmunt Zawirski, NN, profesor Witold Rubczyński, profesor Władysław Tatarkiewicz, profesor Tadeusz Garbowski, profesor Jan Łukasiewicz, profesor Tadeusz Czeżowski, sekretarz zjazdu doktor Marian Heitzman; źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-N-930-3, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/99902:1/>

WSTĘP

Zapiski biograficzne Władysława Tatarkiewicza obejmują trzydzieści siedem zeszytów o różnej objętości. Wydany na ich podstawie pierwszy tom *Dzienników* filozofa, objął swym zasięgiem pierwszych dziewiętnaście zeszytów z lat 1944–1960. Pierwotnie, planowaliśmy wydać jeszcze tylko drugi tom, który miał zaprezentować treść pozostałych osiemnastu zeszytów z lat 1960–1976. W trakcie lektury i przepisywania zapisków okazało się, że materiał rękopiśmienny jest zbyt obszerny. Przekroczył liczbę przeszło tysiąca stron. Tym samym pojawiły się trudności z wydaniem pozostałych osiemnastu zeszytów zapisków Tatarkiewicza w planowanym drugim tomie. Po licznych naradach z Wydawcą i dyskusjach w Zespole Redakcyjnym postanowiliśmy zebrany materiał rękopiśmienny podzielić i wydać w dwóch kolejnych tomach. Obecnie Czytelnik otrzymuje tom drugi *Dzienników* Tatarkiewicza, obejmujący swym zasięgiem lata 1960–1968, tj. kolejnych dziewięć zeszytów. Z historii życia, będących kontynuacją okresu zaprezentowanego w tomie pierwszym, wyłania się kilka istotnych zdarzeń w życiu prywatnym i karierze naukowej filozofa. Pierwsze dotyczą licznych podróży zagranicznych, jego udziału w międzynarodowych kongresach filozoficznych, estetycznych i tych poświęconych historii sztuki. Odnotowano chociażby dwukrotny pobyt stypendialny filozofa w USA. Kolejne fakty odnoszą się do niezliczonych publikacji, w tym wznowienia *Historii filozofii* oraz pierwszego wydania *Historii estetyki*. Na obraz ten kładą się cieniem problemy zdrowotne Tatarkiewicza i jego żony, co znacznie komplikowało kwestie związane z wyjazdami konferencyjnymi i wykładowymi. Niemniej do końca swojego długiego życia Tatarkiewicz pozostał niezwykle aktywny.

Czytając i przepisując kolejne zeszyty Tatarkiewicza, napotkaliśmy szereg problemów, które pojawiły się już przy pracach nad tomem pierwszym. Była to przede wszystkim ogromna i rzadko spotykana ilość osób odnotowanych w zapiskach. Wszystkich nie sposób było zidentyfikować. Niemniej jednak staraliśmy się, tam, gdzie można było to uczynić, podać pełne rozwinięcia, tzn. imię i nazwisko danej osoby. Poza tym Tatarkiewicz stosował w zeszytach różny zapis dzienny. Nie zawsze oznaczał dzień tygodnia. W wielu miejscach nawet odchodził od tej reguły. W tych przypadkach

pozwoliliśmy sobie na uzupełnienie i wprowadzenie konkretnej daty dziennej. W efekcie Czytelnik nie będzie musiał każdorazowo żmudnie rekonstruować czasu wydarzeń. Problematyczna była również dla nas kwestia stosowania przez filozofa, w niektórych miejscach, zapisów wielojęzycznych. W pierwszym odruchu chcieliśmy je pominąć, jednak po namyśle uznaliśmy, że przypadki te nie są na tyle liczne, aby zakłócały odbiór tekstu. Poza tym w zeszytach filozofa występowała niezliczona ilość nazw instytucji, z którymi był on związany. W tych przypadkach staraliśmy się podawać pełne rozwinięcie stosowanych przez niego skrótów. Z wiekiem Tatarkiewicz coraz bardziej niestarannie sporządzał zapiski, co utrudniało ich poprawne odczytanie. Niemniej jednak udało się nam je zrekonstruować w całości.

Osobną kwestią pozostaje wprowadzenie do *Dzienników* Tatarkiewicza. W tomie pierwszym zdecydowaliśmy się na zamieszczenie pierwszej części zarysu biografii filozofa. Obejmowała ona lata od jego urodzenia do wybuchu II wojny światowej. Spróbowaliśmy wówczas, pomimo braku notatek samego Tatarkiewicza, jako że jego wczesne zeszyty spłonęły wraz z domem przy ul. Prezydenckiej 4, podczas powstania warszawskiego, odtworzyć wczesne koleje jego życia. Było to zadanie niezmiernie trudne. W niektórych miejscach zdarzyło się nam popełnić błędy. Najistotniejszy dotyczył starszeństwa obu braci Tatarkiewiczów. Napisaaliśmy, że Jan Tatarkiewicz był najstarszym synem Franciszka Ksawerego Tatarkiewicza, urodzonym w 1880 roku. Okazuje się, że urodził się w 1889 roku, a więc trzy lata po przyjściu na świat Władysława Tatarkiewicza. Za przeoczenie przepraszamy¹.

W tomie drugim *Dzienników* postanowiliśmy kontynuować prezentację biografii Tatarkiewicza. Dysponując zapiskami filozofa do połowy 1944 roku, było nam tylko z pozoru łatwiej. Dużą przeszkodą był brak notatek sprzed lipca 1944 roku. Z kolei wspomnienia małżeństwa Tatarkiewiczów jedynie w niewielkim stopniu były nam pomocne. Spisane po latach, w wielu miejscach ukazywały brak precyzji w odtwarzaniu zdarzeń w konfrontacji z najnowszymi ustaleniami faktograficznymi. Na szczęście zachowały się inne źródła, które pomagają zrekonstruować wojenne losy Tatarkiewicza. Dotyczy to przede wszystkim jego korespondencji, jak również spisanych

¹ Zob. Wł. Tatarkiewicz, *Dzienniki. Lata 1944–1960*, t. 1, z rękopisów odczytali i przepisali, wstępem i biografią filozofa poprzedzili R. Kuliniak, D. Leszczyzna, M. Pandura, Ł. Ratajczak, Kęty 2019, s. 20.

przez niego krótkich tekstów wspomnieniowych. Zachowały się ponadto reminiscencje uczestników zajęć Tatarkiewicza, z których na pierwszy plan wysuwa się książka Alicji Iwańskiej i, pisane w czasie wojny wraz z Janem Gralewskim, „wojenne odcinki”².

Wczytując się w treść *Dzienników* Tatarkiewicza, stanowiących główne źródło naszego opracowania biograficznego dla okresu od wybuchu powstania warszawskiego, szczególnie uderza występujący tam natłok informacji. Będąc przywiązany do stylu raptularza, Profesor odnotowywał krótkie informacje z własnego życia i innych, co utrudniało powiązanie lakonicznych notat w jeden ciąg zdarzeń odtwarzających tamte lata. Pisząc dalszą część *Biografii* filozofa, musieliśmy nieustannie konfrontować się z jego zapiskami. Prezentowane przez nas wypadki dotyczą okresu od wybuchu II wojny światowej, we wrześniu 1939 roku, do 1960 roku, czyli do momentu przenosin rodziny Tatarkiewiczów z Krakowa do Warszawy. Był to dla nich szczególny czas. Z jednej strony, ich życie naznaczone zostało okrucieństwem wojny, a z drugiej, niemniej trudnymi zmaganiem z komunistyczną władzą. W opisie tamtych zdarzeń staraliśmy się wiernie podążać za zapiskami Tatarkiewicza. Naszą intencją nie miało być jednak „przepisywanie” *Dzienników*. Staraliśmy się wydobyć z nich i wskazać najważniejsze wydarzenia, wyróżniające się w życiu i karierze naukowej filozofa i jego rodziny. Przeprowadzenie selekcji wypadków było zadaniem niezmiernie trudnym i wymagającym wielu przemyśleń oraz specjalistycznych konsultacji. Potrzebna okazała się wręcz benedyktyńska cierpliwość i zacięcie naukowe.

Wiele trudności napotkaliśmy z lokalizacją i opisem kolejnych wydań prac filozofa, w czym jedynie częściowo mogła pomóc obszerna bibliografia Krajewskiego³. Głębiej wnikając w ten obszar, okazywało się, że filozof miał zwyczaj wielokrotnie poprawiać swoje prace. Nierzadkie są również przypadki, gdzie zdarzało mu się publikować tekst kilkakrotnie w tej samej lub zmienionej nieco wersji. Nieustające kwerendy biblioteczne, kolejne pobyty stypendialne w światowych bibliotekach, wносиły nowe światło w prowadzone badania. Wśród jego publikacji najbardziej znane są trzy tomy *Historii filozofii* oraz, wydana również w trzech tomach, *Historia estetyki*. Mało

² Zob. A. Iwańska, J. Gralewski, *Wojenne odcinki. Warszawa 1940–1943*, Londyn 1982; A. Iwańska, *Potyczki i przymierza. Pamiętnik 1918–1985*, Warszawa 1993.

³ Władysław Tatarkiewicz. *Bibliografia*, opracował J. Krajewski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.

jednak kto wie, jak dzieła te powstawały. Po rewizji archiwaliów filozofa możemy powiedzieć, że to, co zostało wydane, stanowi jedynie namiastkę tego, co pozostało w zbiorach. Materiały te na okoliczność naszych rozważań spróbowaliśmy wstępnie rozpoznać. Szybko się okazało, że archiwalia po Tatarkiewiczzu nie były jak dotąd szeroko badane. Wymagają one dogłębnych analiz. Okazuje się bowiem, że filozof pozostawił, na przykład do *Historii estetyki starożytnej*, trzy zeszyty, zapisane linia w linię, dwustronnie⁴, a notatek do *Historii estetyki średniowiecznej* zostało aż dziewięć zeszytów, zapisanych w ten sam sposób⁵. Jeszcze więcej zapisków Tatarkiewicz sporządził w przypadku *Estetyki renesansu*. Ostało się aż czternaście zeszytów⁶. Zachowało się również dziewięć zeszytów z *Lektur do estetyki*⁷. Oznacza to, że „połówka”, tzn. estetyka wraz historią sztuki, którą filozof uprawiał w momencie przeciążenia filozofią i historią filozofii, była przez niego „zasilana” coraz to nowymi odkryciami i nieustannie uzupełniana.

Badając archiwalia, staraliśmy się na ich podstawie opisać głównie życie naukowe Tatarkiewicza, które podlegało licznym zmianom i próbom przystosowywania się do nowych warunków pracy oraz wpisania się w wydarzenia ówczesnego życia. Był to proces niezmiernie trudny do uchwycenia. Wymagał żmudnego odtworzenia konkretnych zapisków. Niezwykle skomplikowane okazało się również zbudowanie odpowiedniego tła kontekstowego dla oddania charakteru życia i pracy naukowej filozofa. Uświadomiliśmy sobie, że nie będzie możliwe jego przywołanie w oderwaniu od zapisków Tatarkiewicza. Pomocne również okazały się niektóre inne przekazy poza dostępnymi archiwaliami. Nieocenionym źródłem informacji była dla nas wiedza pozyskana od bratanicy Tatarkiewicza profesor Janiny

⁴ Wszystkie materiały archiwalne po Tatarkiewiczzu znajdują się, zgodnie z jego ostatnią wolą, w Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zob. „Zbiory Władysława Tatarkiewicza, 1982”. Zob. również „Władysław Tatarkiewicz: *Historia estetyki starożytnej*. Noty i wypisy zebrane w 3 zeszytach”, sygn. 1487.

⁵ Zob. „Władysław Tatarkiewicz: *Historia estetyki średniowiecznej*. Notatki, wypisy zebrane w 9 zeszytach”, sygn. 1488.

⁶ Zob. „Władysław Tatarkiewicz: *Estetyka Renesansu*. Wypisy i notatki zebrane w 14 zeszytach”, sygn. 1489.

⁷ Zob. Władysław Tatarkiewicz: *Lektury do estetyki*. Wypisy, notatki zebrane w 9 zeszytach”, sygn. 1491. Dodatkowo zob. również „Władysław Tatarkiewicz: *Historia estetyki*. Notatki, wypisy dotyczące starożytności, średniowiecza i czasów nowożytnych zebrane w 7 zeszytach”, sygn. 1490.